

Худолій А. О., Нікітюк Л. М.,
Національний університет “Острозька академія”, м. Острог

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ТОПОНІМІЧНИМ КОМПОНЕНТОМ

У статті аналізуються структурно-семантичні особливості фразеологізмів. Увагу зосереджено на топонімічному компоненті у їхньому складі. Розглянуто особливості та способи перекладу фразеологічних одиниць, визначено мовний та культурологічний аспекти перекладу.

Ключові слова: фразеологічні одиниці, лінгвокультурологічний аспект, топонімічний компонент, еквівалентний переклад, безеквівалентний переклад.

В статье анализируются структурно-семантические особенности фразеологизмов с принятием во внимание топонимического компонента в их составе, рассматриваются особенности и способы перевода фразеологических единиц и определяется языковой и культурологический аспекты перевода ФЕ с топонимическим компонентом.

Ключевые слова: фразеологические единицы, лингвокультурологический аспект, топонимический компонент, перевод эквивалентом, безэквивалентный перевод.

This article analyses structural and semantic peculiarities of phraseological units, paying attention to the toponimic component in their structure, deals with the peculiarities and ways of translation of phraseological units and defines linguistic and cultural aspects of translation of PhU with the toponimic component.

Keywords: phraseological units, linguo-cultural aspect, toponimic component, equivalent translation, nonequivalent translation.

Вивчення лінгвокультурологічного аспекту фразеології пов'язане з загальною проблемою взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємодії мови і культури. Філософські аспекти цієї проблеми, закладені В. фон Гумбольдтом, О.О.Потебнею, Е.Сепіром, підготували ґрунт для появи лінгвокраїнознавчої теорії слова і низки досліджень культурного компонента значення слова. Лінгвокраїнознавча орієнтація у фразеології зумовила підвищений інтерес дослідників до вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів, зокрема до виділення національно-культурного, або культурологічного компонента як складової частини значення мовних одиниць взагалі та фразеологічних одиниць зокрема. Такі дослідження сприяли формуванню наприкінці ХХ століття самостійного напрямку в лінгвістиці – лінгвокультурології, предметом якої є і безеквівалентна лексика і фразеологічний фонд мови [4, с. 97].

Метою статті є визначення шляхів перекладу фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом, враховуючи лінгвокультурологічні аспекти.

Ономастична фразеологія становить саме той пласт мовних одиниць, які через “колеритні імена” інформують про своєрідний склад мислення, світосприйняття, історію та міфологію народу – носія певної мови. Попри значну кількість робіт з ономастичної фразеології, вивчення фразеологічних одиниць із топонімічним компонентом, а особливо їх лінгвокультурологічного аспекту та перекладу, залишається поза увагою дослідників. Визначається, що топоніми у складі фразеологічних одиниць є носіями національно-культурної семантики, що також значно ускладнює їх переклад. Проте фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом у англійській мові до цього часу не були об'єктом спеціального дослідження. Не вивчалась достатньою мірою специфіка впливу топонімічного компонента, асоціативних явищ і пов'язаних з ним певних суспільно-історичних і культурних чинників на формування фразеологічного значення. Тому переклад таких одиниць є досить складним завданням, потребує історичних та культурних знань багатьох країн та їх народів та часто залежить від контексту.

Обов'язковою передумовою компетентності перекладача є його введення в обидві культури; він має прагнути до подвійної культурної приналежності. Спочатку перекладач наближується до тексту оригіналу, розуміє та обробляє його, щоб потім його наблизити до групи реципієнтів мовою перекладу. Тому до мовної компетенції перекладача належать не тільки знання мов, а і знання культури відповідних мовних просторів.

Маркерами культури є ідіоми та метафори, які не можуть бути перекладені чи замінені на основі лінгвістичних елементів чи схожого образу, які містяться у вислові, а мають розумітися відповідно до функції певної ідіоми. Вислів оригіналу замінюється перекладачем фразою на мові перекладу, яка в цільовій культурі виконує таку ж функцію.

Культурні відмінності та спільні риси не мають бути ні переоцінені, ні недооцінені, пізнати їх, правильно з ними поведись і, нарешті, опанувати відмінність – це випробування, яке знову і знову проходить перекладач у процесі своєї діяльності.

Для того, щоб було зрозуміліше якими способами потрібно перекладати ФО з топонімічним компонентом, розглянемо способи передачі іншомовних географічних назв, як таких. Оскільки топоніми відносяться до власних назв, то доречно розглянути власне їх класифікацію.

Після вивчення різних підходів до способів передачі власних назв

С. Влахова та С. Флорина, В.С. Виноградова, І.В. Корунця та інших було виокремлено такі способи передачі власних назв на українську мову: транслітерація, транскрибування, пояснення, описовий переклад, калькування [36, с. 399].

Проаналізувавши способи перекладу фразеологічних одиниць та топонімів, ми склали наступну схему:

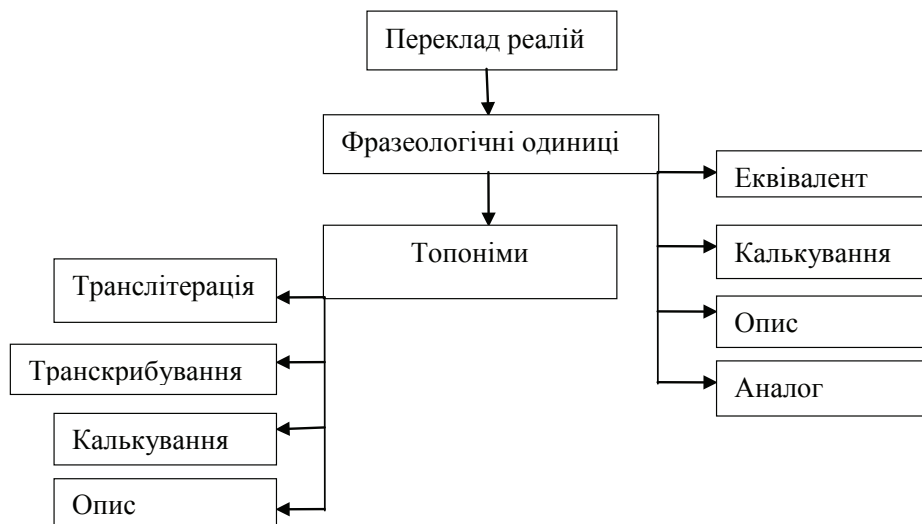

Схема 1

Отже, виходячи з поданої схеми, видно, що способи перекладу як самих фразеологічних одиниць, так і топонімів дещо збігаються. Також потрібно звернути увагу на те, що топонім виступає лише компонентом фразеологічної одиниці, тому фразеологічна одиниця має важливіше значення при перекладі.

Важливим нюансом при передачі ФО з ТК є теорія, що власні назви як компоненти фразеологічних одиниць, функціонуючи в мовленні, вичерпують свої ономастичні функції та перетворюються в загальні назви, що свідчить про безперервну динаміку, властиву всім мовним одиницям, як і самій мовній системі в цілому. Десемантизуючись, оніми втрачають функції індивідуалізації та ідентифікації і набувають узагальнюючого значення [4, с. 398].

Переклад ФО з топонімічним компонентом передбачає, що реципієнт повинен не лише розуміти, яким чином знання мовця, його бачення ситуації впливає на виконання ФО з топонімічним компонентом їх знакової функції, але й відтворити мовою перекладу, яке саме знання про світ входить до семантичного простору ФО.

Основні проблеми, що виникають в процесі передачі змісту ФО з топонімічним компонентом на українську мову, пов'язані з певними відмінностями між мовою оригіналу та мовою перекладу, зокрема, різна диференціація значень слів; відсутність інформації про певні події в мові оригіналу; різні соціальні та політичні реалії; культурні особливості; особливості навколишнього середовища тощо [3, с. 72].

Проаналізувавши усі аспекти перекладу як фразеологічних одиниць та топонімів окремо, так і ФО, які включають топонімічні компоненти, можна сказати, що переклад таких одиниць має подвійну складність, адже фразеологічні одиниці самі по собі уже потребують відповідних додаткових знань як мови, так і культури та історії мови оригіналу та мови перекладу. Коли ж ми отримуємо фразеологічну одиницю, яка містить у собі реалію, то це потребує глибших лінгвокультурологічних знань та ретельності вивчення як контексту, так і стилю тексту.

Враховуючи усі складності та особливості ФО з топонімічним компонентом та виходячи з проаналізованих способів перекладу фразеологічних одиниць та топонімів, ми зупинилися на наступних способах їх перекладу, для того щоб визначити точність перекладу ФО з топонімічним компонентом, зберігаючи його зміст:

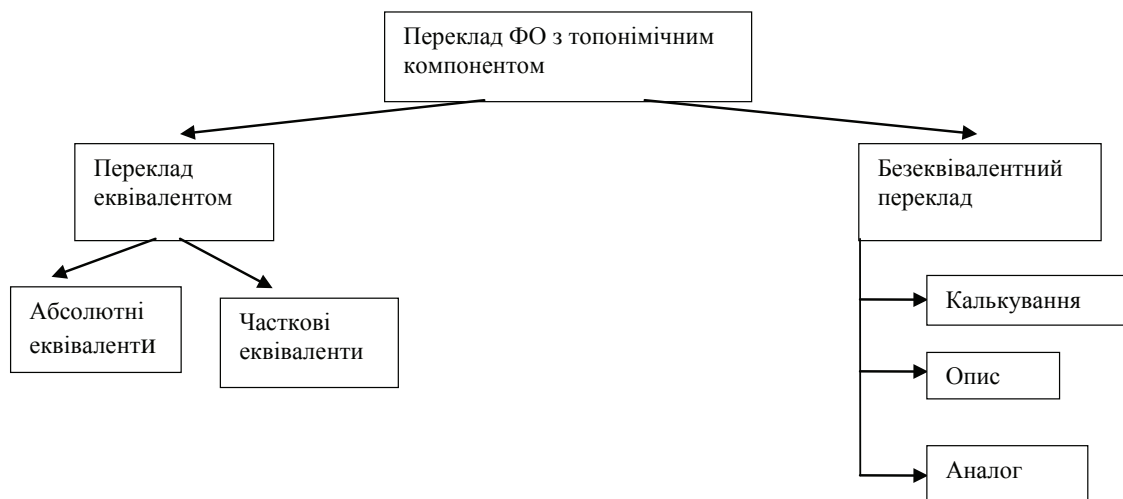

Схема 2

Переклад еквівалентом ФО з топонімічним компонентом. Враховуючи той факт, що при перекладі ФО з ТК важливе значення відіграє культурний аспект, тобто розбіжності культурних особливостей мов оригіналу та перекладу, відсоток співпадіння фразеологічних одиниць в обох мовах достатньо низький. Сюди відносяться ФО із спільним походженням в обох мовах, біблійні та міфологічні назви та ФО з назвами міжнародного поширення. Прикладами згаданих одиниць можуть бути такі:

All roads lead to Rome – всі дороги ведуть в Рим [1, с. 79]. У цьому виразі топонім *Rome* відіграє ключову роль, адже він є загальновідомим та має історичне значення для багатьох народів.

On both sides of the Atlantic – по обидва боки Атлантичного океану (тобто в Європі і в Америці) [1:378]. Атлантичний океан вважається загальноприйнятою географічною назвою, тому звучить майже однаково в усіх мовах та має одне єдине значення.

Безеквівалентний переклад ФО з топонімічним компонентом.

Оскільки ФО з ТК досить складне явище у мові, а його переклад повинен відображати не тільки визначальних характер передачі змісту, але й лінгвістичні властивості, то його переклад залежить від багатьох обставин, головним чином контексту, цільової аудиторії та стилю тексту. А тому одна фразеологічна одиниця з топонімічним компонентом може бути перекладена кількома способами залежно від обставин. Наприклад така одиниця як *East or West, home's the best* (прик.) може бути перекладена як аналогом, так і описом: *в гостях добре, а дома краще; дім людини (її будинок, рідне місто, батьківщина) є для неї місцем, де вона почувається найщасливішою, особливо у порівнянні з іншими місцями, де ця людина може знаходитись* [7, с. 186].

Переклад за аналогією. Переклад за аналогією використовується для кращого звучання певних текстів, а також для того, щоб якнайповніше відобразити семантичне значення ФО з ТК, а також зберегти колоритність вираження автора у тексті.

Найвірогідніше можуть бути передані аналогом такі фразеологічні одиниці з топонімічним компонентом:

Jeddard (Jedwood) justice – суд після розправи (в шотландському місті Jedburgh вершили швидкий суд над бандитами і крадіями) [1, с. 231].

Враховуючи те, що фразеологізм пов'язаний з історичними подіями географічної назви, яка є його компонентом і те, що ця назва не має широкого розповсюдження серед мов та народів, найдоцільніше перекладати цю одиницю, знайшовши відповідний аналог у мові перекладу. За допомогою такого способу ми не тільки передаємо значення, а й зберігаємо структуру та цілісність тексту: *From China to Peru* – через усі частини світу [1, с. 215].

Хоча топонімічні компоненти у цьому фразеологізмі досить відомі, та їхнє значення не кожен зможе розтлумачити, оскільки вони вжиті у фразеологічному звороті. Більш доступнішим та зрозумілішим буде переклад аналогом.

Dutch have captured Holand (тж. *barbe knows that* – відкрив Америку [1, с. 156]. Оскільки цей вираз має свою історичну цінність та відображає певні особливості відповідної місцевості, він не розкриє свого повного значення для всієї цільової аудиторії, якщо його перекласти калькою. Аналог у даному випадку відображає не лише значення фразеологізму, але його іронічний сенс.

Переклад калькуванням. Дослівний переклад використовується для відображення найповнішої передачі образності та максимального наближення до оригіналу. При використанні цього способу потрібно бути досить обережним, адже фразеологічні одиниці, які мають у своєму складі топонімічні компоненти є специфічними, і їх переклад повинен бути зрозумілим та вмотивованим. Наприклад:

Go to Canossa – піти в Каноссу [1, с. 259]. Спосіб калькування у цьому випадку є досить вмотивованим, тому що цей фразеологізм має історичну цінність і якщо його перекласти іншим способом він втратить своє метафоричне значення.

Наступні фразеологічні одиниці відображають природні особливості відповідних місцевостей, а тому переклад іншим способом, відмінним від калькування, неможливий. Під цими фразеологічними одиницями приховані назви штатів Арканзас та Небраска відповідно. Використавши при перекладі просто їхні назви призведе до втрати образності та колоритності висловів. Порівняймо: *Bear State* (америк.) – "ведмежий штат"; *Blackwater State* – "штат чорної води" [6, с. 148]. *Borstal system* (анг.) – борстальська система [6, с.159].

За допомогою такого перекладу ми зберігаємо метафоричність передачі вислову та специфічність значення його змісту.

California blankets (амер.сл.) – "каліфорнійські ковдри" [6, с. 172]. Ця фразеологічна одиниця вирізняється тим, що перекласти її іншим способом неможливо, оскільки те значення, яке вона несе у собі притаманне тільки відповідній місцевості. Отже, у цьому випадку переклад калькуванням найповніше відображає зміст та значення виразу.

Описовий переклад. Найбільш частотним методом передачі ФО є описовий переклад, при якому одиниці фразеологізмів зводяться до перекладу не самої фразеологічної одиниці, а лише її тлумачення, як у випадку з одиницями, що не мають еквівалентів. Коли ми використовуємо описовий переклад, то втрачається метафоричне значення фразеологічної одиниці і передається лише її зміст.

Наведемо декілька прикладів перекладу таким способом та проаналізуємо їх:

He's so dumb you can sell him the Brooklin Bridge (амер. розм.) – великий дурень, він дурний аж світиться [1, с. 248]. Ця фразеологічна одиниця перекладена описовим способом, щоб донести найважливішу причину її вживання – значення. Отже, головним у цьому фразеологізмі є значення, а не структура.

London season – час найбільшого пожвавлення розваг лондонської знаті [1, с. 296].

Darkest Africa – найвіддаленіша, недоступна частина Африки [8, с. 326].

У вищезазначених фразеологічних одиницях з топонімічними компонентами описовий переклад, який виражений у пояснювальній формі, забезпечує доступність та зрозумілість значення виразів.

Brummagem button – фальшива монета [1:167]. У даному випадку переклад відображається у лаконічній та доступній формі. Хоча за цим фразеологізмом приховане історичне ціннісне значення, переклад відображає лише його пряме значення.

Таблиця №1

№п/п	Переклад ФО з топонімічним компонентом	Кількість	Відсотки
1	Еквівалент	8	5
2	Калькування	28	19
3	Опис	93	62
4	Аналог	21	14
Всього		150	100

Отже, дослідивши та проаналізувавши способи передачі фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом, загалом було проаналізовано близько 150-ти одиниць, ми дійшли висновків, що найбільш частотним способом передачі ФО є описовий переклад – 62% переклад за допомогою аналогів становить 14%, переклад шляхом калькування – 19 %, та на основі повних еквівалентів – 5%.

З усього вищезгаданого можна зробити висновок, що при перекладі фразеологічних одиниць з топонімічним компонентом перекладач повинен ретельно проаналізувати та ознайомитися із фразеологізмом і його компонентним складом, а також врахувати як лінгвістичні, так і культурологічні аспекти при перекладі. Перекладач повинен знати добре не тільки мови оригіналу та перекладу, а й бути обізнаним у культурному та історичному житті обох націй.

Література:

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Баранцев К.Т. – К. : Знання, 2005. – 548 с.
2. Когнітивний підхід до вивчення фразеологізмів з топонімічним компонентом / Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – Львів : Літопис. – 1999. – 387 с.
3. Кунин А. В. О переводе английских фразеологизмов в англо-русском фразеологическом словаре / Кунин А.В. // Тетради переводчика. – М. : Высш. Школа, 1964. – 127 с.
4. Паламарчук О. Л. Вопросы перевода ономастической лексики в славянских языках / Паламарчук О. Л. // Современные славянские культуры: развитие, взаимодействие, международный контекст. – К. : Наук. Думка. – 1982. – С. 398-401.
5. Якимчук А. П. Лінгвокультурна комунікація як випробування для перекладача [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2023/1/17.pdf>.
6. Longman. Dictionary of English Idioms./ed. by London : Harlow, 1996. – 389 p.
7. The Free Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/phraseological>
8. Wilkinson P. R. A Thesaurus of English Metaphor./Wilkinson P. R.// London and New York, 1992. – 777 p.